

АЛЬТЕРГЛОБАЛІЗМ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

©2019 ГУБАНОВА Н. Н., КЛИМОВА С. О.

УДК 339
JEL: F60

Губанова Н. Н., Климова С. О. Альтерглобалізм в умовах трансформаційної економіки

У сучасному світі процеси глобалізації відіграють значну роль та впливають на усі сфери життя суспільства. У ході дослідження проаналізовано неоднозначний вплив глобалізації на світове господарство, економічну безпеку держав і розподіл між ними виникаючих господарських вигод та загроз. Негативні явища, викликані глобалізацією, породжують низку таких проблем, як глобальна нерівномірність економічного та соціального розвитку, поглиблення розриву між товарними та фінансовими ринками, національна та релігійна нетерпимість; створення глобальної мережі злочинного бізнесу, міжнародного тероризму; втрата національної ідентичності, руйнування звичайного способу життя, ціннісних орієнтирів, стандартизації національних культур; транснаціоналізація екологічних, економічних, технологічних проблем, глобальної ядерної катастрофи. Таким чином, виникає необхідність дослідження реальної перспективи впливу ідеології альтерглобалізму на подальший розвиток глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, альтерглобалізм, транснаціоналізація, неолібералізм.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-3-14-18>

Бібл.: 10.

Губанова Ніно Нодарівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри загальної економічної теорії, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, Харків, 61002, Україна)

E-mail: ninogubanova33@gmail.com

Климова Світлана Олегівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри загальної економічної теорії, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, Харків, 61002, Україна)

E-mail: voloncevichsveta@gmail.com

УДК 339
JEL: F60UDC 339
JEL: F60

Губанова Н. Н., Климова С. О. Альтерглобалізм в умовах трансформаційної економіки

В современном мире процессы глобализации играют значительную роль и влияют на все сферы жизни общества. В ходе исследования проанализированы неоднозначное влияние глобализации на мировое хозяйство, экономическую безопасность государств и распределение между ними возникающих хозяйственных выгод и угроз. Негативные явления, вызванные глобализацией, порождают ряд таких проблем, как глобальная неравномерность экономического и социального развития, углубление разрыва между товарными и финансовыми рынками, национальная и религиозная нетерпимость; создание глобальной сети преступного бизнеса, международного терроризма; потеря национальной идентичности, разрушение обычного образа жизни, ценностных ориентиров, стандартизации национальных культур; транснационализация экологических, экономических, технологических проблем, глобальной ядерной катастрофы. Таким образом, возникает необходимость исследования реальной перспективы влияния идеологии альтерглобализма на дальнейшее развитие глобализации.

Ключевые слова: глобализация, альтерглобалізм, транснаціоналізація, неолібералізм.

Бібл.: 10.

Губанова Ніно Нодарівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри общей экономической теории, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Кирпичёва, 2, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: ninogubanova33@gmail.com

Климова Светлана Олеговна – кандидат экономических наук, доцент кафедры общей экономической теории, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» (ул. Кирпичёва, 2, Харьков, 61002, Украина)

E-mail: voloncevichsveta@gmail.com

Hybanova N. N., Klymova S. O. Alterglobalism in the Conditions of Transformational Economy

In today's world, the processes of globalization play a significant role and cause influence on all spheres of society's living. The research analyzes the ambiguous impact of globalization on the world economy, the economic security of countries and the distribution of emerging economic benefits and threats. The negative phenomena caused by globalization give rise to a number of problems, such as the global unevenness of economic and social development, the deepening of the gap between commodity and financial markets, national and religious intolerance; the creation of a global network of criminal business and international terrorism; the loss of national identity, destruction of normal lifestyles, values, standardization of national cultures; the transnationalization of ecological, economic, technological problems, global nuclear catastrophe. Thus, there is a necessity to research the real perspective of the influence of the alterglobalism ideology on the further development of globalization.

Keywords: globalization, alterglobalism, transnationalization, neo-liberalism.

Bibl.: 10.

Hybanova Nino N. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of General Economic Theory, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (2 Kyrpychova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: ninogubanova33@gmail.com

Klymova Svitlana O. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of General Economic Theory, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (2 Kyrpychova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: voloncevichsveta@gmail.com

Глобалізація та деякі її наслідки спричинили виникнення таких проблем, як деградація довкілля, переведення робочих місць у країни з більш низькою заробітною платою, порушення прав людини на напівлегальних підприємствах у країнах,

що розвиваються, зростання бідності та нерівності у світі, борги, які ставлять на межу катастрофи численні країни, що розвиваються та ін. [1, с. 5–9]. З цієї позиції необхідність дослідження ідеології альтерглобалізму в умовах трансформаційної економіки

особливо актуалізується. Найбільш відомими ідеологами-теоретиками антиглобалістського руху є Л. Ларуш, С. Жижек, К. Агітон, С. Джордж, Х. Бей, М. Хардт, А. Негрі, Н. Кляйн та ін. Погляди американського економіста та громадського діяча Л. Ларуша та словенського філософа С. Жижика спрямовані на аналіз сучасної моделі глобалізації та її критики. Л. Ларуш протиставляє віртуальній економіці реальної, яка виробляє відчутні блага.

Відомий український економіст-міжнародник Т. В. Кальченко вважає альтерглобалізм «оберненою стороною» процесу глобалізації, новим типом базової демократії, метою якої є презентація та втілення нових принципів функціонування світової системи, які ґрунтуються на засадах соціального партнерства, соціального захисту та на інституті соціальної держави й реальних демократичних цінностях [6].

Метою статті є аналіз ідеології альтерглобалізму та перспективи впливу на подальший розвиток глобалізації.

Альтерглобалізм (альтернатива глобалізму) – це теорія й ідеологія демократичної глобалізації, ідейно-політичного обґрунтування нового світового порядку з позицій широкої демократичної громадськості.

Альтерглобалізм – соціально-політичний рух, який виник наприкінці ХХ ст. і виступає за глобалізацію в інтересах громадян. Він ставить за мету змінити основні параметри глобалізації. Вперше ідеї альтерглобалізму було розповсюджено у 2001–2002 рр. на соціальних форумах в Порту-Алегрі та у Флоренції. Альтерглобалізм не тільки критикує глобалізацію за її негативні наслідки для людства, але й пропонує іншу стратегію глобалізації, яка мала б гуманістичний зміст, провадилася б в інтересах широкого кола учасників й вела до формування глобального громадянського суспільства. Альтерглобалізм об'єднує сили, які не приймають ідеологію, форми й наслідки глобалізації, але визнають її об'єктивний характер і висловлюють сподівання на можливість глобалізації з «людським обличчям» [4, с. 24].

За своєю суттю погляди альтерглобалістів дуже схожі та переплітаються з поглядами скептиків. Треба зазначити, що взагалі існують три основні школи глобалістики: школа гіперглобалістів, школа скептиків і школа трансформістів.

Гіперглобалісти стоять на позиціях створення єдиного світового ринку та єдиних законів глобальної конкуренції. Вони вважають, що денационалізація економіки неминуха, оскільки процеси встановлення транснаціональних мереж виробництва, торгівлі та фінансів, які на цей час спостерігаються, – незворотні. При цьому роль національних урядів полягає в посередництві, що забезпечує зв'язок регіональних і глобальних механізмів управління. Значною мірою збільшується вплив великих корпорацій на світові

процеси, і обмаль сил і можливостей залишається у держав впливати на них. Національні уряди все менш здатні контролювати те, що відбувається всередині їх власних кордонів, а також задовольняти вимоги своїх громадян.

Трансформісти під глобалізацією розуміють випадковий за своєю суттю історичний процес, сповнений протиріч. Школа трансформістів не намагається передбачити майбутній шлях розвитку глобалізації тією ж мірою, як і не намагається оцінити сучасне стосовно деякого ідеального «глобалізованого світу». Даний напрямок акцентує увагу на глобалізації як на тривалому історичному процесі, який несе в собі різні протиріччя та формується ситуативними факторами [8; 9].

Отже, саме скептики значною мірою схильні стверджувати, що глобалізація – це міф, що влада національних урядів, насправді, достатньо сильна, а система аргументів гіперглобалістів у корені непереконлива, оскільки вона недооцінює роль національних урядів у регулюванні міжнародної економічної діяльності. Уряди країн – не пасивні жертви інтернаціоналізації, а, навпаки, її головні архітектори. Який би вплив на національні уряди не чинили б зовнішні чинники, у них (урядів) завжди є можливість діяти.

Особливу увагу скептики приділяють трьом основним фінансовим і торговим блокам: НАФТА (країни північноамериканської зони вільної торгівлі), ЄС (країни Європейського Союзу) і АТР (країни азійсько-тихоокеанського регіону). Вони стверджують, що світова економіка зосереджується переважно в рамках цих трьох блоків. Скептики наголошують, що проблема протиріч між країнами «Півночі» і «Півдня» не тільки не вирішується з точки зору ліквідації нерівності, але здебільшого посилюється. Таким чином, скептики ставлять під сумнів взагалі можливість отримання вигоди країнами «третього світу» від ефектів глобалізації. Часто вони апелюють до того, що закордонні інвестиційні потоки, як би там не було, концентруються в розвинених країнах і регіонах. Їх точка зору є доказом того, наскільки сильно вкоренилися уявлення про ієрархії у світовій економіці.

Що стосується культурного аспекту, то, на думку скептиків, нерівність, що посилюється між розвиненими країнами і країнами «третього світу», сприяє розвитку агресивного націоналізму, що прискорює поділ світу на цивілізовані блоки і культурні та етнічні анклавні. Таким чином, скептики вважають, що управління світовим порядком залишається головним чином у руках західних держав, а під глобальним правлінням вони розуміють переважно західні проекти. Багато з них спростовують той факт, що глобалізація несе в собі уніфікацію макроекономіки у світовому масштабі та ліквідацію нерівності [8; 9].

Таким чином, скептики вважають, що не стільки сам процес глобалізації спричиняє негативні наслідки, скільки небажання урядів боротися з її проявами.

Деякі активісти антиглобалістських рухів заперечують недемократичні та несправедливі механізми процесів глобалізації, інші – капіталізм і свободу торгівлі, треті – тільки неоліберальну форму капіталістичного суспільства. Проте всі вони сходяться в критиці неоліберального варіанта капіталізму і міжнародних фінансово-економічних інститутів, які є його носіями (Світового банку, МВФ, СОТ), міжнародних угод про свободу торгівлі, а також політичних і економічних зустрічей і конференцій (зустрічі Великої вісімки, Всесвітнього економічного форуму і т. ін.). Більшість антиглобалістів заявляють, що відкриття ринків і свобода переміщення капіталів не супроводжується такою ж відкритістю кордонів і свободою переміщення людей. Тому вони ведуть боротьбу проти обмежень на імміграцію і прийом біженців [7].

Основною метою руху є розвиток процесів інтеграції економік, народів і культур на основах демократії, соціальної справедливості, поваги до самостійності та самобутності національно-культурних утворень [10].

В останні два десятиріччя підйом протестного руху проти неоліберальної глобалізації є одним із яскравих проявів соціальної активності. Перехід до неолібералізму як стратегії економічного розвитку, здійснений урядами провідних країн Заходу, і перш за все Великобританії та США, з метою подолання економічного спаду та підвищення конкурентоспроможності національних економік на початку 1970-х років, відзначився низкою політичних та економічних реформ, які передбачали дерегуляцію соціальної сфери, приватизацію державної власності й скорочення витрат на соціальну сферу. Неоліберальна парадигма стала визначальною також у системі міжнародних економічних відносин. Паралельно здійснювалося посилення регулюючої ролі глобальних інститутів – МВФ, Світового банку і Світової організації торгівлі (СОТ) [1, с. 7].

Значну увагу неоліберали приділяли глобалізації, становленню єдиного економічного, інформаційного, культурного і соціального простору, а також поширенню західних демократичних цінностей у всіх країнах світу та поглибленому впровадженню їх у соціальні структури і суспільне життя. В явищі глобалізації неоліберали бачать наочне підтвердження правоти своєї парадигми, стверджуючої необхідність створення наднаціональних структур – аж до світового уряду (світового управління). Глобалізація національного суверенітету, у тому числі й у вирішенні національних економічних проблем, посилили увагу суспільства до зростання глобальної могутності міжнародних інститутів і впливу ТНК при відсутності прозорості та звітності в їхній діяльності [2].

Зміцнення неоліберального фундаменталізму у світовій економіці та запевнення його прибічників щодо відсутності альтернативи неоліберальній глобалізації стимулювали на початку 1990-х років дискусії з питань можливості утворення умов для більш соціально, економічно й екологічно справедливої глобалізації. У дискусіях, що відбулися в багатьох країнах світу, противники глобалізації поступово формулювали спільні позиції з основних проблем сучасного етапу розвитку світової економіки. Сформувалося загальне уявлення про відповідальність міжнародних фінансових і економічних організацій за політичні конфлікти та економічні провали як в окремих країнах, так і в цілих регіонах світу. У суспільній свідомості затверджувалось уявлення про те, що в основі всіх тих проблем, які мала світова економіка й окремі країни протягом 1980-90-х років, – неолібералізм та діяльність міжнародних організацій [1, с. 8].

Економічні наслідки неоліберальної глобалізації об'єднали в опозицію до неї найрізноманітніші сили. Неоліберальні реформи стимулювали активність різних соціальних сил у країнах Півночі. Робочий рух в індустріальних державах протягом 1980–90-х років виступав проти приватизації, наступу на права робітників, спаду виробництва, структурних перетворень у промисловості й переведення робочих місць до країн, що розвиваються.

Екологи виступали проти СОТ, торгові правила та регулююча діяльність якої негативно впливала на ефективність національного законодавства та заходи в галузі охорони довкілля.

У Північній Америці в ці роки проводилися масові кампанії проти створення на континенті зони вільної торгівлі. Так, у 1988 р. канадські активісти та націоналісти активно протестували проти лібералізації торгового режиму між США та Канадою, вважаючи, що це спричинить скорочення робочих місць, соціальних програм і призведе до втрати культурної ідентичності.

Підписання угоди про створення Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА) викликало протести в усіх країнах континенту. Проти угоди виступали як традиційні противники вільної торгівлі (профспілки, націоналісти, екологи), так і нові об'єднання, такі як «Союз захисту відповідальної торгівлі» (*Alliance for Responsible Trade*), «Громадянська кампанія проти вільної торгівлі» (*Citizens Trade Campaign*) у США, мексиканська мережа громадянських заходів проти вільної торгівлі (RAMALK).

У країнах Півдня 1980-ті роки також були відзначені зростанням протестних настроїв – проти економічних криз, спровокованих політикою структурної адаптації (*structural adjustment*), нав'язаної МВФ, проти зростаючої нерівності між країнами Півдня та Півночі та величезних боргів, які мають країни, що розвиваються [3].

Провали економічних реформ, здійснених згідно з неоліберальними рецептами Світового банку та МВФ, призвели до радикалізації громадянського суспільства і політичних партій у країнах Латинської Америки. Фінансові кризи в Південно-Східній Азії в 1997 р. стимулювали антиглобалістські настрої. Більшість організацій громадянського суспільства країн, що розвиваються, почали активно співпрацювати між собою та розвивати міжнародні контракти з організаціями країн Півночі. Зокрема, в ході переговорів щодо створення зони вільної торгівлі в Латинській Америці паралельно із переговорами міністрів торгівлі та головами урядів в Чилі, Бразилії, Коста-Риці організували «народні саміти». Такі саміти були організовані активістами країн – учасниць форумів Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) під час зустрічі голів держав та урядів країн АТЕС у Ванкувері та Манілі [1, с. 9].

Незадоволення наслідками впровадження у життя неоліберальної моделі глобалізації кристалізувалося у транснаціональний рух, який одержав назву альтерглобалістського. Перші масові виступи проти неоліберальної глобалізації та міжнародних інститутів відбулися у 1997 р. у Парижі проти прийняття Міжнародної угоди з інвестицій, що були організовані рухами й організаціями, які виступають за «глобальне громадянське суспільство»; наприкінці 1999 р. у Сіетлі проти розширення сфер діяльності СОТ. Ці акції протесту стали демонстрацією здатності соціальних рухів ефективно протистояти єдиним фронтом викликам неоліберальної глобалізації, що нав'язувала країнам і цілим континентам несправедливі правила міжнародної торгівлі, порушуючи права людини та права працівника, негативно впливаючи на навколишнє середовище [5].

Результатом критичної оцінки неоліберальної глобалізації та її наслідків стало визнання більшістю учасників соціальних рухів того факту, що вона спричинила виникнення всіх проблем, проти яких вони борються: чи то деградація довкілля, переведення робочих місць у країни з більш низькою заробітною платою, порушення прав людини на нелегальних підприємствах у країнах, що розвиваються, зростання бідності та нерівності у світі, борги, які ставлять на межу катастрофи численні країни, що розвиваються, тощо [1, с. 5–9]. У відповідь на матеріалізацію світу альтерглобалізмом висуваються широкі гуманні, соціальні, культурні, екологічні гасла – скасування боргів країнам, що розвиваються, встановлення демократичного контролю над фінансовими ринками та їх інститутами, надання права на працю і гідну заробітну плату, вимоги до екологізації виробництва, рівноправ'я між статями, заборона на примусову та дитячу працю, захист прав етнічних меншин і багато інших.

Цілком закономірним з цього приводу є заклик Європейського соціального форуму (ЄСФ) до суспільних рухів цього континенту щодо необхідності боротьби: проти неолібералізму, проти війни, проти расизму, проти сексизму і гомофобії; за права та «іншу Європу». Демократичні вимоги альтерглобалістів спрямовані на збереження та зміцнення громадського контролю над проблемою вирішення долі людей у країні, регіоні, суспільстві, світі. Саме тому ключовими пунктами їхньої програми є соціальні питання [6, с. 7]. Таким чином, можна зауважити, що ідеологія альтерглобалізму виникла на базі неоліберальної моделі глобалізації з її негативними наслідками та суперечностями.

Прибічники альтерглобалістського руху акцентують увагу на тому, що необхідна нова модель глобалізації, якій були би притаманні такі ознаки:

- ✦ збалансованість між ринковими та зовнішніми регуляторами у світовому масштабі;
- ✦ дотримання громадянських прав і свобод, визнання культурної самобутності всіх народів світу;
- ✦ перевага економіки над політикою, розвиток діалогу та партнерства цивілізацій, проголошення взаємодії та співпраці універсальними формами людських відносин;
- ✦ визнання специфічних потреб розвитку суспільства, забезпечення балансу інтересів і рівності можливостей для всіх країн;
- ✦ формування ефективного механізму координації дій національних держав, демократизація діяльності міжнародних організацій;
- ✦ скасування практики подвійних стандартів у відносинах між країнами, ліквідація штучних бар'єрів для поширення знань та інформації, розширення доступу до нових ідей, науково-технічних досягнень з метою зростання добробуту та якості життя населення всіх країн;
- ✦ залучення незалежних громадських і наукових організацій до розробки та прийняття господарських рішень на всіх рівнях влади, забезпечення більшої інформованості суспільства щодо проблем глобалізації;
- ✦ екологічна та соціальна спрямованість економічного розвитку;
- ✦ співпраця національних держав і міжнародних організацій у вирішенні глобальних проблем.

Вибрані антиглобалістами способи опору – демонстративне хуліганство, навмисні зіткнення з поліцією – поки діють успішно. Усі ці, безумовно, непривабливі, а часом і просто варварські дії та вчинки не повинні, однак, відводити вбік від розуміння антиглобалізму як визрілого народного протесту проти зростаючої несправедливості сучасного світу, всепроникного засилля великого капіталу, що прагне, очоливши процес інтернаціоналізації світових госпо-

дарських зв'язків, нав'язати людству власні закони гри і навично закріпити поділ світу на бідних (країни, що розвиваються) і багатих (країни «золотого мільярда»), а всередині «світу багатих» – на дуже багату еліту, середній клас, що її обслуговує, і абсолютних маргіналів [7].

ВИСНОВКИ

Можна зазначити, що альтерглобалізм відіграє важливу роль у трансформаційній економіці, спрямований у своїй діяльності на зміцнення системи самоуправління та протидію укріплення влади корпоративного капіталізму, що сприятиме побудові нової моделі глобалізації та покращенню рівня життя на засадах глобального світового співвідношення. Таким чином, в умовах трансформаційних процесів подальше дослідження альтерглобалізму є необхідним для досягнення соціально-економічної стабільності суспільства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Альтерглобализм и антиглобалистские движения в современном мире : сб. обзоров и реф. / РАН. ИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. глобал. пробл. М., 2006. 152 с.
2. **Алле М.** Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста: Эмпирическая очевидность. М. : ТЕИС, 2003. 314 с.
3. **Валлерстайн И.** Мир, в который мы вступаем: 2000–2050 гг. *Россия и современный мир*. 2001. № 1. С. 64–75.
4. Глобалистика // Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / гл. ред.: И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. М.; СПб.; Н. Й. : ИЦ «ЕЛИМА», ИД «Питер», 2006. 1160 с.
5. Глобализация мирового хозяйства : учебное пособие / под ред. М. Н. Осьмовой, А. В. Бойченко. М. : ИНФРА-М, 2006. Т. VIII. 376 с.
6. **Кальченко Т. В.** Глобальна економіка : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2009. 364 с.

7. **Самойлов О. Ф.** Теорія та практика антиглобалістського руху. URL: <http://vmv.kymu.edu.ua/v/p09/16.pdf>

8. **Hirst P.** The Global Economy: Myths and Realities. *International Affairs*. 1997. Vol. 73. No. 3. P. 409–425.

9. **Ohmae K.** The End of Nation State. The Rise of Regional Economies. London : Harper Collins, 1995. 224 p.

10. **Patomaki H.** The Tobin Tax: A New Phase in the Politics of Globalization? // *Globalization and Economy*. Vol. 2: Globalizing Finance and the New Economy / ed. by P. James, H. Patomaki. Los Angeles : Sage publications, 2007. P. 326–340.

REFERENCES

Alle, M. *Globalizatsiya: razrusheniye usloviy zanyatosti i ekonomicheskogo rosta: Empiricheskaya ochevidnost* [Globalization: the destruction of conditions of employment and economic growth: Empirical evidence]. Moscow: TEIS, 2003.

Alterglobalizm i antiglobalistskiye dvizheniya v sovremennom mire : sb. obzorov i ref. [Alterglobalism and anti-globalization movements in the modern world: a collection of reviews and essays]. Moscow: RAN. INION. Tsentr nauch.-inform. issled. global. i region. probl. Otd. global. probl, 2006.

“Globalistika” [Globalistics]. In *Mezhdunarodnyy mezhdistsiplinarnyy entsiklopedicheskiy slovar*. Moscow; St. Petersburg; New York : ITs «ELIMA»; ID «Piter», 2006.

Globalizatsiya mirovogo khozyaystva [The globalization of the world economy], vol. VIII. Moscow: INFRA-M, 2006.

Hirst, P. “The Global Economy: Myths and Realities”. *International Affairs*, vol. 73, no. 3 (1997): 409-425.

Kalchenko, T. V. *Hlobalna ekonomika* [Global economy]. Kyiv: KNEU, 2009.

Ohmae, K. *The End of Nation State. The Rise of Regional Economies*. London: Harper Collins, 1995.

Patomaki, H. “The Tobin Tax: A New Phase in the Politics of Globalization?” In *Globalization and Economy*, vol. 2: *Globalizing Finance and the New Economy*, 326-340. Los Angeles: Sage publications, 2007.

Samoilov, O. F. “Teoriiia ta praktyka antyglobalistskoho rukhu” [The theory and practice of anti-globalization movement]. <http://vmv.kymu.edu.ua/v/p09/16.pdf>

Vallerstayn, I. “Mir, v kotoryy my vstupаем: 2000-2050 gg.” [The world we are entering: 2000-2050]. *Rossiiia i sovremennyy mir*, no. 1 (2001): 64-75.